

hagyni. Nemzetközi hatása és tanulságai mellett ez is mutatja nagy történelmi jelentőségét.

A százharminchárom nappól nem telt el egy sem, amely ne adott volna valamit a dolgozó népek. Valamennyi intézkedés és terve a munkások és szegény parasztok helyzetének gyökeres megváltoztatására irányult. A régi rendszer lerombolásában, az új szocialista társadalmi rendszer kiépítésében a tanácsrendszer vezetői követtek el hibákat is, ezek kijavítása azonban a nemzetközi helyzet kedvező alakulása mellett lehetséges lett volna. Erre 1919-ben nem kerülhetett sor. A Tanácsköztársaság emléke mégis kitörülhetetlenül bevésődött a dolgozók szívébe és tudatába. Ez az emlék segítette elviselni a fasiszta ellenforradalmi rendszer leírhatatlan kegyetlenségeit, serkentette harcra nap mint nap a dolgozók legjobbjait a második Tanácsköztársaságért. Lenin és magyarországi követői — Kun Bélák — rendíthetetlenül vallották: — elkerülhetetlen a 2. Tanács hatalom bekövetkezése. A történelem a kommunisták rendíthetetlen optimizmusát igazolta. Közel negyedszázados fasiszta diktatúra után végérvényesen és visszavonhatatlanul megszületett Magyarországon is a munkások és parasztok hatalma. S már mondanunk sem kell, hogy ez megint nem volt független a világ első szocialista államának létezésétől. Azt a közvetlen segítséget, amelyet a fiatal szovjethatalom 1919-ben nem tudott megadni a proletárhatalom magyarországi fennmaradásához, azt sokszorosan biztosította a megerősödött Szovjetunió 1945-ben és 1945 után.

Ötven év múlt el a Tanácsköztársaság megszületése óta. Ez alatt a fél évszázad alatt nemcsak hazánkban, de az egész világon nagy változások következtek be. A kapitalizmus megdöntésének, a szocializmus világméretű térhódításának folyamata 1917—1919-ben vette kezdetét. Ötven év távlatából megállapíthatjuk, hogy Kun Béla, Szamuely Tibor és a sok százezer névtelen hős harcra nem volt hiábavaló, amit ők 1919-ben elkezdtek, azt ma teljes győzelemre viszi az MSZMP vezetésével a magyar nép.

KULCSÁR PÉTER

TÖREDEKEK A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG SAJTÓJÁNAK TÖRTÉNETÉBŐL

A magyar Tanácsköztársaság történetének bibliográfiai feltárása szakadatlanul folyik, a nyomtatott és kéziratos források napról napra nagyobb mennyiségben válnak hozzáférhetőkké. Teljességről azonban nemcsak hogy ma nem beszélhetünk, de az erre irányuló törekvés alkalmasint mindörökké csak törekvés marad. Az események idején nagyobb értékek forogtak kockán, mintsem hogy didbáb papirosok őrizgetésére gond jutott volna, az uralomra került ellenforradalom pedig nyomtalanra akarta tenni a proletáriátus diktatúráját, s tűzre vetett mindent, ami arra emlékeztette. Igaz, hamar megvilágosodott, hogy ezzel önmagának sem tett jót, mert hiszen a rendszer — s nem utolsósorban a megtorló hadjárat — megszervezéséhez igen nagy szüksége lett volna a dokumentumokra; ekkorra azonban már késő volt, a 133 nap emlékeinek tekintélyes része megsemmisült vagy szétszóródott.

A Minisztertanács 1919. szeptember 18-án megbízta a belügyminisztert, hogy szervezze meg a Tanácsköztársaság írott anyagának mentését, s az ő utasítására december 15-én Csánki Dezso helyettes államtitkár elnökle alatt megalakult a TAGYOB, „Az ú. n. Tanácsköztársaság Történeti Adatainak Gyűjtésére Szervezett Országos Bizottság”. Az Országos Levéltárban elhelyezendő hivatalos aktaanyagok kívül figyelme kiterjedt a helyi sajtótermékek, újságok, felhívások, falragaszok, blanketták, igazolványok, egyes hatóságok gépirásos, sokszorosított utasításai, szabályzatai, továbbá a különböző emléktárgyak, jelvények, pénzek, képek stb. gyűjtésére is azzal a céllal, hogy a „tanácsköztársaság korának állampolitikai tanulságai a jövőben értékesíthetők legyenek”.

A bizottság meglehetősen nagy apparátussal látott munkához: nyolc csoport, számos alcsoport, a járásokig és községekig lehatoló vidéki helyi albizottságok keretei között folyt a gyűjtés „illetékes szakemberek, mint főszoigabírók, földbirtokosok, gazdatisztek, lelkészek, tanítók, járási tisztviselők stb.” közreműködésével. Hogy, hogy nem, tevékenysége mégsem járt a remélt sikerrel. A *Tolnamegyei Nemzedék* 1921. október 21. száma közli a TAGYOB egyik, Szekszárdon tartózkodó megbízottjának nyilatkozatát: „Ezen országos gyűjtés hivatalos célja, hogy a pragmatikus történetírásnak hiteles és lehetőleg kimerítő anyagot nyújtsunk... De az is célja, hogy

a szociológia és a gyakorlati politika számára levonjuk a helyes következtetéseket és hasznos tanulságokat. Sajnos... a kormány szigorúan elrendelte a kommunizmus összes írott és nyomtatott termékeinek nemcsak elkobzását, hanem azonnali megsemmisítését is... A munka általában lassan és nehezen és kevésbé kielégítő módon folyik." A TAGYOB elnökségének a belügyminiszterhez 1921. április 6-án intézett jelentése is hasonló nehézségekről panaszodik: „a proletárdiktatúra emlékeinek megsemmisítésére kiadott rendeletet még az adatgyűjtés megkezdése előtt hajtották végre... Vas vármegye területén... sok tekintetben lebírhatalan nehézséget okoz az a körülmény, hogy amikor az ú. n. tanácsköztársaság megbukott, és a rendet helyreállító katonaság vette át az intézkedést, a parancsnokság rendeletet adott ki, mely szerint a proletárdiktatúra emlékeit haladéktalanul meg kellett semmisíteni. Ezt a rendeletet sok helyütt oly alaposan hajtották végre, hogy még az irattárakat is megsemmisítették.”

Ha az aktaanyagot ennek ellenére nagyjában-egészében sikerült is megőrizni, a nyomtatott kiadványok összegyűjtése már 1919 végén is lehetetlennek bizonyult. Ehhez a társadalom hathatós közreműködésére lett volna szükség, az elnökség idézett jelentése azonban így ír: „A proletárdiktatúra idejéből származó legkülönbözőbb természetű nyomdatermékek gyűjtésénél az Elnökség... hírlapok útján hívta fel a közönséget, hogy a nála levő adatokat és emlékeket akárcsak letétként is bocsájtssa az Országos Bizottság rendelkezésére. Ennek a felhívásnak azonban vajmi kevés eredménye volt, mert az újságközlemény hatása alatt alig egynéhány ajándékozó jelentkezett... A körülmények azt mutatták, hogy az Országos Bizottság az ezirányú gyűjtésnél a társadalom részéről történő esetleges önkéntes felajánlásokra nem igen számíthat... Több jelentés mint általános jellegzetes tünetet említi fel a társadalomnak szentveltségét, a gyűjtéssel szemben tanúsított nemtörődömséget. Az értelmiség köréből magán szakemberek nem szívesen vállalkoztak az önkéntes munkára, és azok is, akik a múlt évben ígéretet tettek erre... hihetelen közömbösséggel lemondanak.”

A TAGYOB működésének első három éve nem volt elegendő a könyvészeti alcsoportot is magába foglaló kulturális csoport életre hívására, és a sajtócsoport sem kezdte meg működését: „Az intézőbizottság legutóbbi ülésén többek hozzászólásából azt a meggyőződést merítette, hogy a sajtóbizottság megalakulását és működését a meghívott hírlapírók között fennálló személyi ellentétek akadályozzák.” A bizottság végül is alig jutott hozzá nyomtatott anyaghoz, a legjelentősebb napilapokból is csak hiányos sorozatokat sikerült összegyűjtenie. (A Szegedi Egyetemi Könyvtár kéziratárából. Hermann Antal hagyatéka.)

Fél évszázad elmúltával a nehézségek magától értetődően egészen más természetűek: „a társadalom szentveltségével” nem kell számolnunk, annál inkább azonban az anyag további pusztulásával és szóródásával. A proletárdiktatúra sajtójának térképén rengeteg a fehér folt. Nem beszélve az egyes lapok tartalmi feltárásáról, történeti monografikus feldolgozásáról — hogy mást ne említsünk, a *Vörös Újság* sem találta még meg biográfusát —, sokszor az alapvető adatok sem ismeretesek. A Tanácsköztársaság folyóiratirodalmának darabjai roppant csekély példányszámban maradtak ránk, a sorozatok többnyire töredékesek. Egyik-másik számnak csupán az emléke maradt fenn, s csak a véletlennek lesz köszönhető, ha valamelyik előbukkan. Különösen bizonytalan az egyes lapok utolsó füzeteinek megjelenése. Budapesten a kommunista sajtó utolsó napja augusztus 3-a volt; ennél későbbi kelettel csak a *Magyar Távíratí Iroda* feliratú könyvomaszt látott napvilágot augusztus 5-én. Vidéken a helyzet alakulásának megfelelően változik ez a terminus, néhol még augusztus 7-én is jelent meg lap a direktórium égisze alatt. Az utolsó napokban kinyomott lappéldányok jelentős része azonban már nem került terjesztésre, s ha a megsemmisítésüket követelő rendeletnek kellő eréllyel szereztek érvényt, ezekből hírmondó sem maradt. Ma pedig, amikor történelmünk egyik rendkívül jelentős lapjának megírásához mulhatatlanul szükségünk volna rájuk, adataikat nélkülöznünk kell. Ezért tartunk fontosnak minden adalékot, mely a Tanácsköztársaság sajtójának megismeréséhez közelebb segít.

A szegedi Egyetemi Könyvtár viszonylag jelentékeny mennyiségű tanácsköztársasági anyagot őriz. A budapesti sajtóügyészségre beszolgáltatott nyomdai kötelepéldányokat ugyanis rendszeresen a kolozsvári egyetem könyvtára kapta. A háború végén bekövetkezett események elvágták ezeknek a lapoknak a Kolozsvárra vezető útját. Az anyag az ügyészségen gyűlt. A TAGYOB elnökségének fent idézett jelentése javasolja a belügyminiszternek, hogy ezt a jelentékeny mennyiségű dokumentumanyagot bocsássa a bizottság rendelkezésére. Ez azonban előttünk ismeretlen okból nem történt meg, s a ládák végül is Szegedre kerültek. Nem egy darabja érdemli meg a figyelmet, mert tartalma sem közömbös: a Tanácsköztársaság sajtójának történetéhez nemcsak pusztá létével, hanem adataival is szolgáltató anyagot. Néhány rendkívül ritka darabot az alábbiakban mutatunk be.

I.

VÖRÖS KÖNYV

A vörös borítójú, 32 lap terjedelmű füzet önmagáról nem árul el sokat: „Vörös Könyv. Munkások ismeretterjesztő folyóirata. I. évfolyam, 1. szám. Nagyvárad, 1919. március 31. Megjelenik minden vasárnap. Ára 1 korona.” Felül a jelszó: „Világ proletárjai egyesüljete!” Az első lapon levő bélyegző tanúsága szerint példányunk valaha Szauer S. Ferenc magánkönyvtárában volt. Ez tehát nem a köteles példányok között került mai helyére. A bibliográfiák ezt a számát nem ismerik. Élettartama bizonytalan. A „megjelenik minden vasárnap” kitételt nem tekinthetjük irányadónak, mivel mindjárt ez az első szám március 31-én, hétfői napon kelt; annyi valószínű, hogy hetilapnak szánták. Második, áprilisi füzetéről eddig is volt tudomásunk, s legfeljebb három ízben hagyhatta el a nyomdát, mégpedig — ha csakugyan vasárnap, akkor — április 6-án és 13-án. Mosoiu tábornok román csapatai április 20-án, hűsvétkor már megszállták a várost, s kommunista kiadványok megjelenetésére ezután nem lehetett mód.

A füzetke bevezető cikkét Katz Lipót nagyváradai ügyvéd, az MSZDP 1918 februári és októberi rendkívüli kongresszusának küldötte írta *Miért kell a Vörös Könyv?* címmel szerkesztőségi beköszöntőként, s ezek szerint talán a szerkesztőt is benne kereshetjük. Mint mondja, „a kötelekeitől felszabadult, zsbibadt óriást, a tömeget gondolkozni, élni kell megtanítani. Nem hitet, de tudományt akarunk adni. Ne elégedjen meg a munkás a kész eredményekkel, de tudja, lássa a természetes fejlődés, a gazdasági átalakulás természettudományos törvényszerűségeit. Meg kell hogy tanulja Marx és Engels elméleti igazságait, meg kell hogy ismerje a szocialista tudomány alapelveit”. E célkitűzésnek megfelelően a folyóirat érdeklődési köre meglehetősen tág, egészében azonban nem üt el a korszak hasonló jellegű, népszerűsítő lapjaitól. Egyik szerzője, Végh Dezső *Termelőszövetkezetek vagy nagyzemmi gazdálkodás* címmel a polgári kormány földosztási törvényével szemben a szocialista nagyzemmi mezőgazdaság életképességét bizonyítja, s a törvény kidolgozását a nagybirtokosoknál tulajdonítja azzal a céllal, hogy eleve megghiúítsák a szegényparaszt-ság boldogulásának lehetőségét. Ehrendfeld Iván a munkásság könyvtári ellátottságának problémáival, a javítás feltételeivel, a szocialista könyvtárügy követelményeivel foglalkozik, Hacker Andor a kereskedelem államosításáról, egy névtelen szerző a kommunizmus filozófiájáról ír. Várnai Sándor cikkének címe: *Művészet és színház a szovjetállamban*. Edelman Menyhért orvos, közegészségügyi író a kiütéses tifusz elleni védekezésre oktat. A szépirodalmat Tabéry Géza képviseli, kinek egy, a háborún nyerészkedő burzsoáziát leleplező, novellaszerűen kerek regényrészlete — *Dal a császár katonáiról* — olvasható a füzetben. Ez egy korábbi művének, az 1917-ben megírt *At a Golgotán* című regénynek egyik fejezete. Az első szám utolsó lapjain „Figyelő”, „A tudás hatalom”, „Szemle a külföldi lapokból” rovatok állnak.

Tartalmi tekintetben két cikk érdemel különösebb figyelmet. Az egyik Vántus Károlytól (1879—1927), a munkásmozgalom ismert személyiségétől származik. Ő az SZDP nagyváradai szervezetének titkára volt. Orosz hadifogságból hazatérve, mint a KMP alapító tagja, a Tanácsköztársaság egyik földművelési népbiztosa, később a nyugati front parancsnoka lett. A *Vörös Könyv*-ben oroszországi tapasztalataiból ad közre agitatív hangvételű egy részletet *A proletárok fővárosa* címmel, felhíva a magyar munkásság figyelmét azokra a szociális intézkedésekre, melyekkel a szovjet kormány a proletariátus gazdasági és kulturális helyzetén az akkori nehéz viszonyok közepette is segíteni igyekezett.

A *Vörös Könyv* két számának legérdekesebb közleménye Heller Samu két folytatásban megjelent *Nagyvárad — menedékhely* című visszaemlékezése, mely néhány epizódot közöl a KMP egyik igen nehéz időszakának, az 1919 első hónapjaiban elszenvedett üldöztetéseknek a történetéből. Mint ismeretes, a kormányterror ez időben oly nagy méreteket öltött, hogy február 20 és március 1 között a *Vörös Újság* megjelenítése is lehetetlenné vált, s funkcióját átmenetileg a *Nagyvárad* *Vörös Újság*-nak kellett átvállalnia. (Két illegális száma jelent meg ezzel a céllal.) A városnak erre a szerepére vonatkozik a cím „menedékhely” kitétele. Heller szerint a budapesti kommunistaüldözés idején a menekültek aziluma Nagyvárad lett. „Meg lehet állapítani azt is — írja —, hogy az egész kommunista mozgalmat vagy tíz napig innét irányították, sőt a budapesti »Vörös Újság« néhány száma is nagyvárad nyomdából került ki, és innét szállították fel autón Budapestre.” A cikk folytatásában, mely a *Vörös Könyv* második, bibliográfiailag ismert, de a kutatás számára még fel nem fedezett számában jelent meg, újabb adatokat közöl erről: A Nagyváradon kinyomott *Vörös Újság* ötvenezer példányát a fővárosba kellett szállítani, s meg kellett szervezni terjesztését. Ez azonban akkortájt nem volt könnyű feladat. A központi

bizottságot a gyűjtőfogházban őrizték, a szigorú illegalitásban működő „második központi bizottsággal” kockázat nélkül nem lehetett fölvenni a kapcsolatot, s a nagyváradiak azt sem tudták, kihez forduljanak Pesten. Az egyetlen megbízható személy Dienes László, a Fővárosi Könyvtár akkori főkönyvtárosa maradt: „Dienes hivatali helyisége volt az az összekötő kapocs, amely a még le nem tartóztatott központi bizottsági tagokat összekötötte. Ő tudta majdnem mindegyik exponált elvtársnak a rejtékhelyét, és ha kellett, hát megbízható küldöncök útján érintkezett is velük. Nála volt a kommunisták pénzének nagy része is. Ő gondoskodott róla, hogy a letartóztatottak részére rendes étkezést vigyenek be a fogházba, a családtagjaik pedig megfelelő pénzsegélyben részesüljenek. Hozzá küldötte Szamuely Tibor elvtárs a röpiratok kéziratait is, és ő gondoskodott, hogy amennyiben lehet, azok ki is nyomattassanak és terjesztessenek. Mindezeket olyan nyájas közvetlenséggel és feltűnő nyugalommal intézte, mintha csupán csak ezekből állanának a főkönyvtárosi teendők. Itt találta a Nagyváradról felküldött elvtársunk, Pór Ernő, Szamuely László és a nagyváradi származású Gerstner főhadnagy elvtársunkat, akik itt lettek a további teendők tekintetében a megfelelő instrukciókkal ellátva. Itt lett elintéztve a budapesti Vörös Ujság hovatartozásának ügye is. Az albertfalvai repülőgépgyár bizalmi férfiai vállalkoztak az autón felszállítandó lapok átvételére, és ugyancsak ők gondoskodtak arról is, hogy a Vörös Ujság Budapestre és a környékbeli gyárak munkásainak a kezébe kerüljön... Sohasem lehet elfelejteni azokat az értékes szolgálásokat, amiket Dienes elvtársunk a kommunistaüldözöttek idején úgy a mozgalom továbbfolytathatása, mint az üldözött elvtársaink érdekében kifejtett. Az ilyen áldozatkész cselekedet, amikor valaki fényes pozícióját, karrierjét, személyi biztonságát teszi kockára, nem is fakadhat másból, mint csak igaz eszmei meggyőződésből és annak a tudatából, hogy a munkásság felszabadulásának, a proletárdiktatúrának előbb-utóbb győzedelmeskedni kell.”

Az első közlemény beszámol arról, hogy Nagyváradon „rejtőzködött többek között Fiedler Rezső elvtársunk, aki a szocializálás népbiztosának a helyettese, továbbá Pór Ernő elvtárs, aki tudvalevően a Magyar Tanácsköztársaság kikiáltását szikratávíron tudatta Leninnel és ugyanő vette fel Lenin elvtársnak a Tanácsköztársaságot üdvözlő szikratávíratát is. Itt bujkált hosszú ideig Jancsó Károly elvtársunk is, aki az üldözöttek idején is szorgalmasan dolgozott. Itt írta, nyomatta és expedáltatta a »Szegény Ember« című pártlapot. Szamuely László, Vántus Károly elvtársaink is itt találtak menedéket, valamint dr. Cagan, a híres román forradalmár, akit már kétszer ítélték halálra hazájában, de mindig sikerült megugrania a halálbüntetés végrehajtása elől. Legutóbb Budapesten fogták el több román kommunistával, akiket éppen a franciáknak akartak átadni, de kíséret közben a Baross-terén felfegyverzett elvtársaink kiszabadították a kísérők gyűrűjéből és automobilon elszárguldottak velük...”

„Meg kell emlékeznünk még Guyou Mihály elvtársunkról is, aki Krizsán álnév alatt élt itt és jelenleg a nagyváradi pénzügyi direktórium tagja. Guyou elvtársunk egyenesen Moszkvából jött Nagyváradra Lenin elvtárs megbízásából, hogy innét irányítsa a román kommunista mozgalmat. Itt csináltatta százezer számra az agitációs kommunista-röplapokat, és innét küldte embereivel széjjel az erdélyi megszállott területekre... Most már megírhatjuk, hogy őt is, úgy mint Cagant, Katz Béla akkor kormánybiztos elvtársunk látott el igazolványokkal...”

„Említésre méltó még Fiedler elvtársunknak egy bravúrstiklijé is. Ugyanis a mozgalom érdekében felmerült annak a szükségessége, hogy a még le nem tartóztatott központi bizottság valamelyik tagja beszéljen a gyűjtőfogházban levő Kun Béla elvtárral. Itt, Nagyváradon beszélték meg az ügyet, és Fiedler elvtárs vállalkozott erre a veszélyes feladatra. Megbízatását úgy oldotta meg, hogy szemüvegt téve fel, akatáskával a kezében, mint Kun elvtárs védőjének a helyettese kért és kapott engedélyt a bebocsátásra. Kun elvtárs éppen rendes napi sétáját végezte a fogház udvarán, amikor eléje lépett Fiedler, akit rögtön felismert és karonfogva vezette a »védő úr helyettesét« a cellájába.”

S még egy epizód — ismét a második folytatásból —, hogyan kerültek Váradra a budapestiek: „Itt — ti. Dienes irodájában — pendítette meg Nagyváradról felküldött elvtársunk azt az eszmét is, hogy az üldözöttek egy része bátran jöhetne Nagyváradra, itt nem igen háborgatja őket senki. Itt rögtön határozattá is emeltette, hogy Pór Ernő, Fiedler Rezső, Szamuely Tibor és Szamuely László még aznap este elvtársunkkal Váradra utaznak. Időközben azonban Szamuely Tibor meggondolta a dolgot, és miután attól tartott, hogy felismerik, nem jelent meg a találkozáson, és így nem érkezett meg Nagyváradra. Bizony, bizony, szövetségbe léptek be elvtársaink a keleti pályaudvar előcsarnokába. Amíg a hosszú folyosón végigmenve bejutottak a második osztályú váróterembe, több ismert vizslaszemű detektívvél

kerültek szembe. Hogy fel nem ismerték őket, az csak annak köszönhető, hogy kitűnően voltak maszkirozva. Pór Ernő jellegzetes vörös haja és szemöldöke koromfeketére volt festve, Fiedler angol bajusza leborotválva, Szamuely László pedig feltűrt gallérú télikabátjában egyáltalán nem volt felismerhető. Csak akkor nyugodtak meg kissé, amikor már elhelyezkedtek a vasúti kocsiban, mert itt már, tekintve hogy a kocsni nem volt kivilágítva, felismeréstől nem kellett tartaniok.”

Az elbeszélés valósággal filmszalagra kívánczik, s ezért nem szívünk saját szavainkkal adni vissza. Az említett személyek egyébként mind ismert szereplői a Magyar Tanácsköztársaság történetének. Vántus Károlyról fentebb, mint a *Vörös Könyv* egyik cikkének szerzőjéről már szoltunk. Cagan Henrik a KMP román csoportjának a vezetője volt. A Krizsán álnéven élő Guyou (Gulyu) Mihály Bihar megye küldötte a Tanácsok Országos Gyűlésén; sokkal többet nem tudunk róla. Pór Ernő (1888—1943) 1918-ban orosz hadifogságból hazatérve a KMP egyik alapítója, a Központi Bizottság tagja, később a külügyi népbiztosság propagandaosztályának vezetője, Szamuely László (1897—1920) Tibor testvére, aktív forradalmi harcos. Fiedler Rezső (1884—1939) szintén egyik alapítója a KMP-nek, tagja a Központi Bizottságnak, munkaügyi, majd hadügyi népbiztos. Katz Béla nagyváradi ügyvéd. Bihar megye kormánybiztosa, majd politikai megbízott.

Jancsó Károly 1919 áprilisától május 15-ig a *Vörös Ujság* szerkesztője volt, eddig azonban nem tudunk arról, hogy a párt másik lapját, *A Szegény Ember*-t is ő szerkesztette. Ez a mindössze két számot megért folyóirat — alcíme szerint „a földműves-szegénység kommunista lapja” — Budapesten keltezi magát, úgy látszik azonban, hogy ténylegesen Nagyváradon jelent meg. Szerkesztőjét a bibliográfiai irodalom nem ismeri.

Sajnos, éppen a cikk szerzője — Heller Samu — ismeretlen előttünk.

A *Vörös Könyv* második száma tartalmában, jellegében azonos az elsővel, mint láttuk, részben folytatja is annak cikkeket. Irodalmi érdekessége Tabéry Géza Gorkij-esszéje, mely másutt nem jelent meg, s eddig ismeretlenül lappangott. Tabéry (1890—1958) már genfi tanulmányai során összekötötte magát az orosz forradalmi mozgalommal, s ennek hatása — ha nem is egyértelműen — mindvégig érződik munkásságán. Bekapcsolódik a háborúellenes irodalmi áramlatba, a polgári forradalom idején közéleti szerepet vállal, megjelenteti a *Forradalmi versek*-et, s a Tanácsköztársaság leverését követően börtönbe is kerül. A *Vörös Könyv*-ben között rövid kis tanulmánya Gorkijt értékeli, realizmusát, stílusát, emberábrázolását méltatja, az „ismeretterjesztő folyóirat” olvasóközönsége irodalmi műveltségéhez alkalmazkodva. „Minden írásában a proletár életét, küzdelmét, szenvedéseit rajzolja. Lehetnek-e másmilyenek ezek az írások... mint nagyon, de nagyon keserűek? Ő maga saját életén érezhette legközvetlenebbül a sok keserűséget. Volt pékinas és volt hajóslegény és nagyjából minden mesterségbe belekóstolt valamennyire. Rengeteg nyomorúságon esett keresztül, mert nyugtalan természetét hajtották, úzte új próbálkozások elé. Minthogy jóformán mindegyik művét saját élete tapasztalataiból meríti, szereplőit saját szemével figyelte meg, természetes, hogy munkái oly igazak, mint az élet... Gorkij művészetét éppen abban áll, ahogyan az embereit látja és húsvér elevenen, a maguk őszinte jóságában vagy meztelen gonoszságában a hallgatója elé varázsolja... Gorkij általában szereti a természet elemi módon való beállítását; bár látszólag kevés gondot fordít rá; legalábbis jóval kevesebbet, mint amennyi gondot emberei megrajzolására, de főként mondanivalójukra fordít. A napsütés minden írásában éget... A fontos Gorkijnál mégsem a természet. A hasonlatoknál és természetleírásnál sokkal fontosabbnak tartja az emberei rajzolását és beállítását. Milyen emberekről ír? Nyomorultokról, kiuzsorázottokról. Munkásokról, kikre a régi Oroszország mérhetetlen kapitalizmusának medvetalpa nehezült. Akiből az emberi elnyomatás eredendő jó természetüket kiirtotta. Akieknek állattá kellett aljasodniok, rezgőrzős alkoholistákká, tolvajjá, gyilkossá, mert lehetetlen volt másként élniök, mert nem bírták tovább józanul, nem bírták tovább ép ésszel a hatalmasok igazságtalanságait. De csaknem valamennyi írásában akad egy jobb ember. Valaki, aki megmarad jónak, ember-szeretőnek, testvérnek, talán apostolnak. Ilyen lesz az Éjjeli menedékhelyben Luka. De figyeljék meg, milyen félszeg, milyen kevéssé életrevaló volt. régi társadalmunkban az ilyen ember: a jó!... Olyan alakok élnek, lengenek műveiben, akiknek bizonyítani kell, hogy az élethez nekik is épp annyi joguk van, mint bárki másnak. A szocialista öntudat óskora ez... senki sem előtte, sem pedig utána nem propagálta a szépirodalom legközvetlenebb útján annyira a szerveződés eszméjét, mint éppen ő... A napokban volt ötven éves, és a napokban küldte üdvözlését a magyar Tanácsköztársaságnak.”

II.

MOZIHÉT — SZOCIÁLIS TERMELÉS — DIE SOZIALE PRODUKTION — ARMÁDA PROLETÁRŰ — FEJÉRMEGYEI NAPLÓ

Mozihét. Kino-Woche. Felelős szerkesztő Döts Géza. Szerkesztő Várnai István. Helyettes szerkesztő Váczi Dezső. V. évf. 1919.

A tartalmilag meglehetősen jelentéktelen lapocská 1919-es V. évfolyamából eddig egyetlen szám sem volt ismeretes. A szegedi Egyetemi Könyvtárban a füzetek nagyobb része megtalálható. Közülük kettő a Tanácsköztársaság idején jelent meg, mégpedig a 12. szám március 23-án, a 13. szám március 30-án. Ezzel egy időre be is szűntette megjelenését, a következő, 14. szám szeptember 28-i dátumot visel. Az ország életében bekövetkezett fordultnak a március 23-i lapban még semmi nyoma, szedése nyilván már korábban be is fejeződött. Március 30-án vezércikk foglalkozik az „új filmmel”: „Nemesebb, komolyabb, művészibb, szóval klasszikusabb kell, hogy legyen a jövő filmje. Eltűnnek az ismert könnyű fajsúlyú darabok a mozi lepedőjéről, nem lesz többé tucatmunka, félművészet és ócsárolt valami a film, hanem belép az új kor gyönyörű elvek szerint dolgozó társadalmába, és annak szolgálatában fog törtetni mindmennyi más művésztársa mellett a jövőendő boldog államának kiépítése felé.” E szólamokon túlmenően a *Mozihét* szerkesztősége nem nagyon hagyta befolyásolni magát az időktől, s lapját igyekezett távol tartani a politika mezejétől. Közül azonban egy tájékoztatást — részben szóbeli értesülésekre hivatkozva — a „moziszakma választott direktóriumáról”. Az itt közölt adatok eléggé eltérnek attól, amit Nemeskürty István könyvében (*A magyar film története. Bp., 1965.*) olvashatunk, s ezért közreadásuk talán nem lesz érdektelen. Eszerint a „választott direktórium” politikai biztosi hivatalának vezetője „Paulik Béla politikai biztos, aki ezek szerint, mint a Közoktatásügyi Népbiztosság kinevezett biztosa, az egész szakma politikai és gazdasági ellenőrzését végzi. A népbiztosi hivatal titkárai: Domó Oszkár és Aczél Pál”. A direktórium gazdasági és pénzügyi főosztálya „gazdasági és szakügyeinek vezetésére Roboz Imre küldetett ki. A főosztály pénzügyeinek intézését, mint a Közoktatásügyi Népbiztosság megbízottja, Roóz Jenő fogja el látni”. A filmtermelési főosztály vezetésével Korda Sándort bízták meg, a szocializálási és személyzeti osztály Radó István, illetőleg Orbán Dezső vezetése alatt működik.

A Tanácsköztársaság után megjelent első számban a *Mozihét* visszapillant az elmúlt hónapok eseményeire, s bár álláspontját az utolsó betűig a fehérterror hangulatához igazítja, annyi megállapítható belőle, hogy Paulik Béla az intervenció támadás idején megvált tisztségétől, s mint zászlóaljparancsnok a filmesek köréből toborzott csapattal a frontra ment. Utódját nem jelölték ki, a politikai biztosi állás üresen maradt, a termelési biztos Radó István lett.

*

Az 1919-ben indult *Szociális Termelés*-nek ez ideig július 27-én megjelent 12. számát tudtuk utolsónak. Augusztus 3-án azonban 13. füzete is megjelent, mely közli, hogy a lap kiadóhivatala beolvadt a Szellemi Termékek Országos Tanácsának terjesztési osztályába. Tartalmából két közleményre hívjuk fel a figyelmet. Az egyik Hamburger Jenő nyilatkozata a mezőgazdaság helyzetéről és az agrárpolitika előtt álló feladatokról. Benne annak a véleményének ad hangot, hogy a létrehívott termelőszövetkezetek sokáig nem tarthatják fenn magukat, mert nem képesek versenyezni a termelőkenyebb állami gazdaságokkal, s ezért ez utóbbiakká való átszervezésük sürgős — bár a lehetőségektől függően csak szakaszosan megvalósítható — feladat. A másik cikk bő terjedelemben ismerteti az ifjúmunkások oktatásáról kidolgozott tervezetet. A *Vörös Újság* július 25-i száma rövid hírből számol be a Közoktatásügyi Népbiztosság III. főosztályának ezzel kapcsolatos tervvezetéről, melynek lényege lett volna, hogy az oktatás ne gyárban, hanem a termelő üzemekkel szorosan kapcsolatban álló műhelyekben történjék. A *Szociális Termelés* említett füzete részletesebben ismerteti meg az elképzelésekkel, beszámolva a Közoktatásügyi Népbiztosságnak a Népgazdasági Tanács elé beterjesztett memorandumáról. Mint az emlékirat mondja, ezzel kívánják lerakni „a műhelyekkel kapcsolatos iparos szakmunkásképző iskola alapjait”. Ezekbe a 8. népiskola elvégzése után kerültek volna a tanulók, hogy heti 12 elméleti és 28 gyakorlati órában sajátítsák el a szakmai ismereteket. A tanárok pedagógus képzettséggel rendelkező szakmunkások lesznek. „A közoktatásügy programja az, hogy addig senki se mehessen intellektuális pályára, míg valamely szakmát gyakorlatilag nem sajátít-

tott el." A megvalósítás feltételei az adott pillanatban természetesen távolról sem voltak biztosítva, s ennek tudatában a memorandum részletes programot ajánlott az előre láthatóan hosszú átmeneti időszakra is.

A *Szociális Termelés* német nyelvű testvérlapja, a *Die Soziale Produktion* egyetlen ismert száma június 15-én jelent meg, jöllehet ezen kívül még három másik is elhagyta a sajtót, mégpedig július 1-én, 15-én és augusztus 1-én. Ez utóbbi aligha kerülhetett már terjesztésre: a budapesti ügyészség csak augusztus 12-én vette át a nyomdától a köteles példányt. A lap szerzőgárdája nagyjában azonos a *Szociális Termelés*-ével; Varga Jenő, Katz Lipót, Hevesi Gyula, Hortobágyi László, Huszár Andor nevét találjuk benne. Tartalma is nagyrészt azzal rokon, amennyiben az ott közölt cikkek jó részét német fordításban hozza. Így például a július 1-i második szám Varga Jenőnek a *Szociális Termelés* június 4-i füzetében *Gazdaságos termelés* cím alatt megjelent írását közli *Rationelle Produktion* címmel; a 4. szám Hamburger Jenő főntebb említett nyilatkozatának adja a fordítását.

Az *Armáda Proletárú* éppen az eddig ismeretlen 12. számával változtatta meg alcímét. Addig a szlovenszkói cseh katonák hetilapjaként jelent meg, ezen a július 31-i lapon a „Týdenník(!) českých komunistů v Uhrách” (A magyarországi cseh kommunisták hetilapja) jelzés áll. Buharin *Miért vagyunk kommunisták?* című cikkének cseh fordítását közli, s híreket a nemzetközi forradalmi mozgalmakról, megemlékezik a monarchia Szerbiához intézett ultimátumának évfordulójáról, a Kolcsak ellen folyó harcokról. Verset, tárcát is hoz.

A székesfehérvári *Fejérmegyei Napló* XXVI. évfolyamának 67. és 68. száma már a Tanácsköztársaság idején jelent meg, március 21-én és 22-én, bár a keresztényszocialista szerkesztőség erről egyáltalán nem látszik tudomást venni.

III.

KÉT RÖPLAP

Az egyiket nem találtuk bibliográfiában. Egy lap terjedelmű, 21×29 cm nagyságú röplap tetején „Olvasd és add tovább!” „Világ proletárjai, egyesüljetek!” Címe: *Két asszony beszélget*. Kiadója a budapesti I. kerületi Szocialista-Kommunista Párt. Kelet nincs rajta. Témája az élelmiszerhiány, az infláció, a „batyuzás”, melyért „Fehérné” a tanácskormányt okolja, de kénytelen elismerni „Vörösne” érveinek igazságát: „most legalább egyformán koplalunk, és ha bőség lesz megint, egyformán jóllakunk.” Befejezésül a politikai előadások színhelyéről ad tájékoztatást. Eszerint minden szerdán előadást tartanak a Krisztina tér 1., Bors u. 2., Uri u. 58., Vállai úti iskola, Átlós út 90., Svábhegy Diana úti iskola, Budagyöngye, Csend u., Budaörsi úton, s minden csütörtökön vitát rendeznek a Bors u. 2. szám alatt. (Az irodalomból úgy látjuk, e címek nem mindegyike ismert a párttörténet kutatói előtt.)

A másik röplap párja az Országgyűlési Könyvtár gyűjteményében is megtalálható. Ez is egy lap terjedelmű, nagysága 23×32 cm. Kiadó, szerző, keltezés nincs rajta, az ügyészség bélyegzője 1919. április 23-át (vagy 13-át) mutat, tehát néhány nappal ez előtt nyomtathatták. *Magyar urak Prágában* címmel azt a hírt kommentálja, mely szerint az ellenforradalmi erők a cseh kormányhoz fordultak segítségért a Magyar Tanácsköztársaság ellen. Valóságos kis értekezést közöl a magyar uralkodó osztály nemzetvesztő történelmi szerepléséről, s gondolatmenetét azért tartjuk figyelemre méltónak, mert a magyar proletárdiktatúra a köztudatban — s fennmaradt emlékei zömében is — inkább, mint a proletár internacionalizmus hazai megtestesülése él, s magyar nemzeti jellegéről, ennek egykorú tudatáról kevés szó esik. „Magyar urak koldulnak Prágában” — mondja — „Magyar urak könyörögve kéri a cseh kormányt, hogy árassza el haderejével a még meg nem szállt Magyarországot is, és fegyveresen verje le a Magyar Tanácsköztársaságot... Csak az csodálkozzék ezen, aki hitt a frázisaiknak, aki elhitte nekik, hogy belőttük szent a haza fogalma, hogy ők szem előtt tartják a haza érdekeit, hogy nemzeti szempontok vezetik cselekedeteiket és így tovább. Minket azonban nem lep meg a magyar burzsoázának ez a legújabb becstelensége sem... A magyar urak, ahogy ők nevezzik magukat: a »magyar történelmi osztályok« csak éppen hivek maradtak hagyo-

mányaikhoz. Ők irtották ki Erdélyben a magyarságot, amely ellentállt határt nem ismerő kapzsiságuknak, és nem tűrte szóltalanul a minden képzeletet fölülmúló kiszákmányolást. Ők telepítették a fegyverrel kiirtott magyarok helyébe »az engedelmes és szerény« románokat, ők koncolták föl százezerszámra Dózsa György katonáit, miután előbb kipusztították ezek házanépét, és ők készítették kivándorlásra, tették hontalanná a magyar nép millióit. És ha a magyar urak ereje nem telt arra, hogy maguk végezzeék magyarirtó munkájukat, máskor is szívesen vették igénybe külső ellenségek segítségét. Magyar urak, Héderváry Kont és társai hívták magyar földre a törököket, magyar urak hozták az ország nyakába a Habsburgok igáját, magyar urak vezették be a magyar forradalom leverésére az orosz cár hadait. Nem eltévelyedéssel állunk itt szemben, hanem osztálysajátsággal." S végül annak a reményének ad kifejezést, hogy a cseh proletariátus nem engedi majd saját urainak, hogy a Magyar Tanácsköztársaság ellen támadjanak. — Szempontunkból igazán lényegtelen, hogy szegény Héderváry Kont nem sok kapcsolatot tartott a törökkel. Érdekesnek érezzük azonban a rólap mondanivalóját, nemzeti álláspontját, mert ilyen megnyilvánulással viszonylag ritkán találkozunk. °

***

A fent ismertetett néhány töredék természetesen igencsak picinyke csepp a már megismert és a még megismerésre váró adatok tengerében. Voltaképpen nem is azzal a céllal mutattuk be ezeket, hogy lényeges új adatokkal gyarapítsuk ismereteinket. Inkább az a szándék vezetett, hogy példájukkal felhívjuk a figyelmet a Tanácsköztársaság sajtójának fontosságára, az egyes lapok tartalmi elemzésének nélkülözhetetlen voltára. Kissé részletesebben foglalkoztunk a nagyváradi *Vörös Könyv* két vékonyka füzetével, s úgy hisszük, sikerült felfedeznünk benne néhány említésre méltó adalékot. Jelentősebb, nagyobb terjedelmű lapok átböngészése feltétlenül több eredménnyel járna. S nem is csupán a szorosan vett történelmi kutatás számára. Hadd említsük meg, hogy a *Mozihét* szóban forgó számai bővebb felvilágosítással szolgálnak olyan filmekre vonatkozóan, melyek adatai helyén a magyar film történelemkönyvében kérdőjel áll. Az egyik rólapban feltűnt a „burzsi” szó, melyet nyelvészeti irodalmunk nem tart számon. Innét nehéz megmondani, mit jelentenek a cseh irodalmárok számára azok a nevek, melyek az *Armáda Proletárú* szépirodalmi rovatai alatt állanak. Azt mindenesetre nyugodt lelkiismerettel mondhatjuk, hogy például a szegedi Egyetemi Könyvtár tanácsköztársasági gyűjteményét fennállása óta sokkal kevesebben nézték át, mint ahányan ezt haszonnal megtehették volna. A félszázados évforduló erre is alkalmat nyújthat.

BARBARITS MIKLÓS

„PROLETÁROK! TIÉTEK E LAP...”

A HÓDMEZŐVÁSÁRHELYI MUNKÁSSAJTÓ 1919-BEN*

1919-ben a hódmezővásárhelyi sajtómunkások jubilálhattak volna, ha azokban a mozgalmas napokban ráérnek arra, hogy saját magukat ünnepeljék. 50 évvel azelőtt, most 100 éve-írtak és nyomtattak először újságot Hódmezővásárhelyen. 1869. január 4-én „keletkezett” — mint a korabeli Erdekes Ujságban évről évre közölt hírlap-címjegyzék írta — a *Vásárhelyi Közlöny*. Kiadta Vodianer F., első szerkesztője Ábrai Károly volt. 18 évig élt a lap, 1886-ig, ami az akkori vidéki — néhány évet megérő — újságok között nem is rövid életkor. 1871-ben színe lépett társa, a *Hód-Mező-Vásárhely*, ami még 1918-ban is fontos sajtóorgánuma volt a városnak. 1883-ban ismét új lap jelent meg: a *Vásárhely és Vidéke*, amely ugyancsak hosszú évekig, 1912-ig tájékoztatta Vásárhely népét az eseményekről. 1884-ben már egy élcslap is megjelent: a *Suhogó*. A nyolcvanas évek közepétől gyakoriak voltak az olyan évek, amikor — a szakfolyóiratokat, élcslapokat, közlönyöket, színházi újságot nem számítva — 4—5 politikai jellegű hírlap jelent meg a városban. A politikáló újságok között — Szántó Kovács János hazájában — természetesen ellenzéki, sőt a munkások, agrárproletárok ér-

* E tanulmányt — tekintettel terjedelmi nehézségeinkre — meg kellett rövidítenünk. Mivel főleg az amúgy is bőséges idézeteket kurtítottuk, a hivatkozásjegyzéket sem közöljük. (A szerk.)